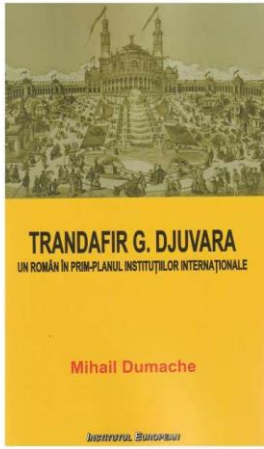

**Mihail Dumache, *Trandafir G. Djuvara* –
un român în prim-planul instituțiilor internaționale,
Editura Institutul European, Iași, 2024, 303 p.**

Pentru mulți dintre contemporani, numele lui Trandafir G. Djuvara nu spune foarte multe lucruri, dar activitatea sa în două instituții prestigioase la sfârșitul secolului al XIX-lea, Asociația Literară și Artistică Internațională (ALAI) și Convenția de la Berna pentru protecția operelor literare și artistice, are efecte până astăzi. Pornind de la volumul istoricului Orlando Figes, *Europa: Trei vieți și formarea unei culturi cosmopolite în Europa secolului al XIX-lea*, Mihail Dumache ne redă, prin figura lui Trandafir G. Djuvara, nu doar portretul unui „cosmopolit național”, ci și tabloul intelectual al unei epoci a progresului și încrederii în rațiune. Mihail Dumache revizitează finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea cu un volum care se adresează atât publicului larg cât și specialiștilor. Profesor de istorie, pasionat de istoria locală, de probleme de istoriografie și de istoria ideilor, Mihail Dumache este autorul volumului *Tocqueville și Marx în oglindă. O paralelă istorică*, impunându-se, cu acest volum, ca istoric în toată puterea cuvântului.

Trandafir G. Djuvara – un român în prim-planul instituțiilor internaționale oferă posibilitatea mai multor grile de lectură. Un prim palier care se deschide lecturii este al istoriei ca *policier*: a fost Trandafir G. Djuvara singurul român prezent la Congresul literar internațional de la Paris și la întemeierea ALI? Între multitudinea de invitați, scriitori, ziariști și „perde vară” se află și tânărul Trandafir G. Djuvara, redactor la *Telegraful* de București, dar membru al delegației neoficiale a Rusiei, România nefiind încă recunoscută ca stat independent întrucât Congresul de Pace de la Berlin nu-și încheiase lucrările (p. 31). Trandafir G. Djuvara este un jurnalist în căutarea afirmării și un „cosmopolit național”, nimic mai firesc în fastuoasa și baroca *la belle époque* în care cineva se putea simți european fără a fi mai puțin român și era român fără a fi mai puțin european.

Europenitatea asumată de Trandafir G. Djuvara este una semiorientală, balcanică, mixată de complexul periferiei, al unei țări aflate între Europa civilizată și exoticul Orient: „Am putut constata, cu inima plină de bucurie, că românii sunt iubiți și stimați în sferile inteligente din Paris. Fouche[r] de Careil, senator și celebru scriitor și filosof a binevoit să-mi vorbească de scumpa mea patrie și de d. Alecsandri, mult iubitul nostru bard național. [...] E. Richebourg, romancier, Armand Cazaux, H. Hirsh, Alfred Negrao, ziariști plini de inimă, s-au arătat atât de

indulgenți pentru un confrate semi-barbar, semănând poate mult cu *țăranul dunărean* al lui la Fontaine” (p. 39).

Semiorientalismul lui Trandafir G. Djuvara nu este un substitut al nomadismului, al pelerinajului cultural și al cosmopolitismului literar, ci poate fi definit ca marcă a autocolonizării întrucât, din perspectivă culturală, și mai ales literară, România era colonie franceză. Pentru generația care a pus bazele culturale și instituționale ale României moderne, Europa este Franța iar Franța este Europa. Influența franceză asupra culturii române – și implicit a spiritului public – era atât de profundă încât Pompiliu Eliade a putut afirma tranșant că „literatura franceză a creat literatura română în secolul al XIX-lea”¹. Când Mihail Kogălniceanu își redacta „Introducția” la *Dacia literară* (1840), traducerile făceau literatura iar literatura franceză se bucura de notorietate nedisimulată. (Până la 1840, inclusiv, fuseseră tipărite în românește la Sibiu, Budapesta, Iași și București aproximativ 65 de traduceri, din care 50 erau din autori francezi². În deceniile următoare, cărțile autorilor francezi existau în bibliotecile particulare, se deschideau cabinete de lectură iar literatura de consum era citită și discutată în saloanele literare, însă librăriile și bibliotecile particulare sau publice erau rare și nu se poate vorbi despre o mișcare literară până la apariția *Junimii* și *Convorbirilor literare*.

Este, de aceea, cu atât mai interesantă prezența insolită a tânărului jurnalist Trandafir G. Djuvara la Congresul literar internațional de la Paris unde se confruntau două ideologii divergente asupra dreptului de proprietate: liberalismul, care proclama dreptul absolut al autorului asupra operei sale, „ca o formă de proprietate naturală neîngrădită de granițele naționale”, și socialismul, pentru care dreptul scriitorului nu era un drept natural ci un drept pozitiv, care ținea așadar de domeniul public (p. 57). Din această confruntare de perspective a rezultat proiectul unei asociații literare internaționale care își propunea să apere dreptul moral al autorului în raport cu opera și totodată interesele profesionale și economice ale literaților. S-au creat principiile care formulau drepturile autorului asupra operei și a duratei acestor drepturi, asimilarea creatorilor cu autorii naționali și tratarea proprietății intelectuale în mod distinct de proprietatea comercială. Instrumentul care crea legătura dintre aceste principii și statele naționale era Asociația Literară Internațională (ALI, ALAI din 1885), practic „o antantă fraternă și utilă între diversele națiuni” (p. 81), „un vector catalizator” și „un vârf de lance în apărarea drepturilor autorilor” (p. 214) la nivel internațional.

Un al doilea palier radiografiază rolul de conector al lui Trandafir G. Djuvara între literatura română și mișcarea literară internațională. De la jurnalismul cultural la diplomația culturală, activitatea lui Trandafir G. Djuvara marchează un punct de inflexiune prin conferința susținută în 1 martie 1880 în cadrul Societății franceze de etnografie cu titlul „Evreii din România”. Scriind despre „chestiunea evreiască”, la numai un an de la aprigele dezbateri parlamentare pe marginea modificării articolului 7 din Constituția din 1866, autorul apără punctul de vedere al guvernului liberal care se ralia majorității opiniei publice românești pentru care „chestiunea evreiască” era o „problemă ce ținea de politica internă a țării” (p. 90). Un punct de vedere prin care liberalismul românesc se distanțează de modelul clasic european, marcând excluderea etnică în raport cu evreii: „Dar vă întreb pe voi, care sunteți buni patrioți francezi, dacă ați fi convinși să vă conduceți țara la ruină prin aplicarea unui principiu echitabil, drept,

---

¹ Pompiliu Eliade, *De L'Influence Française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris, Ernest Leroux, 1898, p. 327.

²

<https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5689023f/f4.item.r=Congres%20d%20Association%20litteraire%20et%20artistique%20internationale.%20Paris%201900>, p. 230.

liberal, ați face-o?” (p. 91). „Chestiunea evreiască” a fost o problemă socială cu rădăcini economice instrumentalizată politic pentru a se crea în mod artificial o clasă de mijloc cu scopul asigurării stabilității interne și promovării interesului național. În acest sens, junimistul G. Panu remarca: „Adevărata cauză a animozității și a urei contra evreilor consistă în faptul că evreii au acaparat, în mare parte, comerțul, că ei dețin deosebitele meserii și că se dedau cu activitate la diversele ramuri de comerț, de mică industrie, de întreprinderi cu caracter lucrativ și aceasta în concurență și în dauna comerțului și industriei române. Aici stă chestia, aici e nodul gordian”³.

În societatea românească din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, evreii au avut un rol modernizator prin creșterea gradului de urbanizare al micilor târguri, prin dezvoltarea comerțului cu amănuntul, a micilor meșteșugari și a ocupațiilor financiare care corespundeau într-o măsură tot mai mare nevoilor noii societăți. Ca urmare a prezenței economice tot mai active și a profilului ocupațional al evreilor, antisemitismul românesc din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost un fenomen urban, accentuat de lipsa unei burghezii autohtone care să susțină reformele economice și de incoerența unei reforme agrare care a condus la fărâmițarea proprietăților rurale, la dependența țăranilor de împrumuturi și la creșterea fenomenului arendășiei⁴. Dincolo de antisemitismul emergent al perioadei premergătoare modificării constituționale din 1879, „chestiunea evreiască” își va găsi o interpretare în cheie academică odată cu publicarea unor serioase teze de licență care vor trata statutul evreilor din perspectiva dreptului public și modificarea articolului 7 din Constituție din perspectiva dreptului constituțional.

Pentru legislatorii români din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, textul constituțional avea menirea să protejeze interesele legitime ale statului și să se ridice mai presus de interesele egoiste ale indivizilor⁵. În această linie argumentativă, fundamentul adoptării articolului 7 din Constituție a fost următorul: „majoritatea constituenților aveau teama, de altfel bine fundată, că având Ovreeii drepturi, față cu spiritul lor de negustorie și speculațiune, vor parveni cu mijlocul capitalurilor acumulate a cumpăra moșii. Banii luați de prin vânzarea moșiilor de către Români, ce aveau asemenea proprietăți, se vor cheltui întorcându-se iarăși în mâna Ovreilor, așa că Românii găsindu-se mai în urmă și fără proprietăți și fără bani, natural că deveneau, dacă nu mai mult, dar cel puțin dependenți Ovreilor, s-ar fi substituit cu alte cuvinte elementul israelit celui român și de aici încă un pas ca să se pue în capul afacerilor țării, să o conducă după a lor voință și iată dar pericolul adus naționalității. Afară de aceasta e un principiu de drept că naționalitatea rezidă în pământ, ori pământ nemiavând Românul, unde-i mai este naționalitatea?”⁶.

Sunt puține studiile despre antisemitismul românesc din secolul al XIX-lea care subliniază glisarea discursului politic pe marginea modificării articolului 7 din Constituție către discursul academic. Conform acestui tip de discurs, opinia larg împărtășită de legiuitorii români era aceea că „israeliții nu se pot asimila, nu au aceleași gândiri, aspirațiuni, în fine mai cu deosebire israeliții sunt niște speculanți îndrăzneți, care îndată ce vor fi obținut naturalizarea, ținta lor ar fi nu de a lucra la binele și prosperitatea națională ci de a se înavuți întrebunțând în acest scop orice mijloc”⁷. Modificarea din 1879 a articolului 7 din Constituție a stabilit criteriile

³ G. Panu, *Chestiunea evreilor*, București, Tipografia „Lupta”, 1893, p. 156.

⁴ Liviu Neagoe, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, București, Ed. Hasefer, 2016, p. 137.

⁵ N. Petresco-Comnène, *Étude sur la condition des israélites en Roumanie*, Paris, Ed. A. Pedone, 1905, p. 143.

⁶ George G. Stroescu, *Condițiunea străinilor din România din punctul de vedere al dreptului public intern și a dreptului privat. Teză de licență*, București, Ed. Carol Göbl, 1891, p. 55.

⁷ Theodor A. Brăiloiu, *Despre condițiunea juridică a străinilor în România. Teză de licență*, București, Tipografia F. Göbl, 1888, p. 50.

și procedura naturalizării străinilor, introducând principiul naturalizării individuale și aceasta deoarece o modificare în sens larg a procedurii naturalizării „ar fi adus cu sine pericole pentru existența naționalității române” prin „introducerea deodată în masă a unui numeros element străin în corpul națiunii române”⁸.

Metafora „corpului străin” a jucat un rol esențial în fundamentarea juridică a modificării articolului 7 din Constituție întrucât a singularizat relația de echivalență dintre naturalizare, în virtutea principiului juridic *jus sanguinis* al comunității de descendenți, și dreptul de proprietate teritorială. Miezul chestiunii nu consta în emanciparea străinilor necreștini, în cazul de față a evreilor, prin acordarea de drepturi politice – dreptul de a dobândi proprietăți rurale era considerat un drept politic întrucât era legat de dreptul de a alege și de a fi ales –, ci în limitarea dreptului evreilor de a dobândi proprietăți rurale. Prin instituirea principiului juridic *jus sanguinis* al comunității de descendenți în acordarea cetățeniei, România a determinat relația dintre naturalizare și dreptul de proprietate teritorială ca un element al suveranității⁹.

La începutul secolului al XX-lea, România și Imperiul Țarist erau singurele state europene care nu emancipaseră numeroasa comunitate evreiască de pe teritoriile lor. În România, modificarea constituțională din 1879 a oferit evreilor posibilitatea naturalizării individuale. Însă procedurile birocratice greoaie, costurile naturalizării și arbitrariul autorităților române au făcut ca doar un procent redus de evrei să beneficieze de acordarea cetățeniei. A fost o neșansă istorică faptul că emanciparea evreilor din România s-a aflat pe poziții ireconciliabile cu naționalismul românesc cu tendințe protecționiste și centripete care a favorizat și încurajat aplicarea principiului juridic *jus sanguinis* al comunității de descendenți în acordarea cetățeniei.

Al treilea palier de lectură este cel al istoriei diplomatice, realizarea Convenției de la Berna și a consecințelor sale asupra dreptului de proprietate: tandemul Berna-Bruxelles (1884), tandemul Berna-Anvers (1885), tandemul Berna-Geneva (1886). Aici stilul narativ devine mai sobru, mai încărcat de informații, dovedind acribia documentării, reflectată într-o bibliografie care folosește atât surse edite cât și surse inedite care acoperă presa perioadei (se remarcă apetența autorului pentru folosirea portalului <https://gallica.bnf.fr>).

România a fost absentă de la acest proces laborios de legiferare a protecției drepturilor de autor. Cu o lege a presei intrată în vigoare din 1862 dar lipsit de voința politică necesară, statul român nu se arăta „prea interesat de demnitatea și soarta materială a scriitorului și artistului” (p. 156). Guvernul liberal avea alte priorități, în contrast cu standardele socio-economice și cu mișcarea de idei europeană. Piața liberă, dezvoltarea infrastructurii, democratizarea educației, înmulțirea școlilor și bibliotecilor publice, importanța acordată patrimoniului cultural ca marcă a identității naționale au făcut ca un tratat pentru protecția drepturilor de autor să devină indispensabil pentru a depăși blocajul legislativ dintre diversitatea legislațiilor naționale și prevederile dreptului internațional. România a aderat tardiv, abia în perioada interbelică, la procesul legislativ privind protecția drepturilor creatorilor asupra operelor lor, dar condamnarea plagiatului și a imposturii academice, cu toate tentaculele politice, nu a devenit norma ci mai curând excepția mediului universitar.

Maladii contemporane precum plagiatul, pirateria electronică sau inserarea inteligenței artificiale în creațiile literare și academice fac din problema dreptului de proprietate una deosebit de actuală și astăzi. Problemele expuse de Trandafir G. Djuvara acum un secol și jumătate despre relația dintre autor, dreptul de proprietate intelectuală și operă își dovedesc, din multe puncte de

---

⁸ Constantin G. Dissescu, *Dreptul constituțional: istoria dreptului public, dreptul public comparat, teoria generală a statului, dreptul constituțional al României*, București, Ed. Librăriei Socec&Co., 1915, p. 626.

⁹ Liviu Negoe, *op. cit.*, p. 143.

vedere, contemporaneitatea. Privit din această perspectivă, putem spune, fără a exagera câtuși de puțin, că suntem în anul 2024 al secolului al XIX-lea.

Liviu NEAGOE

BIBLIOGRAFIE

BRĂILOIU, Theodor, *Despre condițiunea juridică a străinilor în România. Teză de licență*, București, Tipografia F. Göbl, 1888.

DISSESCU, Constantin G., *Dreptul constituțional: istoria dreptului public, dreptul public comparat, teoria generală a statului, dreptul constituțional al României*, București, Ed. Librăriei Socec&Co., 1915.

ELIADE, Pompiliu, *De L'Influence Française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Étude sur l'état de la société roumaine a l'époque des règnes phanariotes*, Paris, Ernest Leroux, 1898.

NEAGOE, Liviu, *Antisemitism și emancipare în secolul al XIX-lea. Dileme etnice și controverse constituționale în istoria evreilor din România*, București, Ed. Hasefer, 2016.

PANU, G., *Chestiunea evreilor*, București, Tipografia „Lupta”, 1893.

PETRESCO-COMNÈNE, N., *Étude sur la condition des israélites en Roumanie*, Paris, Ed. A Pedone, 1905.

STROESCU, George G., *Condițiunea străinilor din România din punctul de vedere al dreptului public intern și a dreptului privat. Teză de licență*, București, Ed. Carol Göbl, 1891.